

Lunacsarszkij

1875—1933

Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij, a szovjet állam első és legendás hírű művelődésügyi népbiztosa írt vagy kétezer cikket, tanulmányt, életének utolsó másfél évtizedében naponta tartott beszédeket, előadásokat a legkülönbözőbb témákról, foglalkozott irodalommal, képzőművészettel, zenével, színházzal, esztétikai-filozófiai problémákkal, fordította Petőfit és Lenaut, írt néhány sikeres és izgalmas színművet, megtanult jó néhány európai nyelvet, szellemes társalgó volt, leveleinek — hivatalos és magán episztoláinak — se szeri, se száma. Tanítványainak egyike „forradalmi Faustnak” nevezte őt, tudásvágyának kiapadhatatlan állandósága okán, s valóban, sodálóatosan sokoldalú egyéniség volt. Ha válaszairól nem is állíthatjuk, de kérdéseiről bizvást kijelenthető, hogy átfogták a kortárs humánus műveltség egészét: összegyűjtött munkáinak húsz vaskos kötete pedig valószínűleg enciklopédia. Mintha egymaga próbálta volna elvégezni a forradalom által az új, a forradalmat vállaló értelmiségre rótt feladatokat. Újjáértékelni, megőrizni és megvédeni a klasszikus örökséget, s egyben nemes indulatú kritikusként támogatni a kibontakozó újat a kultúra minden területén — így összegezhető az a küldetés, melyet magára vállalt.

Csak a politikus szenvedély, a társadalmi küldetés tudata igazolhatja, magyarázhatja ezt a ritka sokoldalúságot. Mihail Lifsic szovjet esztéta figyelmeztet arra, hogy a forradalom első éveinek gyakorlatában a kultúra hatalmi kérdést jelentett. Ez Lenin felismerése volt, s így lesz világossá, hogy ő, Lenin az ország roppant kritikus helyzetében is rendszeresen foglalkozott kulturális kérdésekkel, hogy a párt figyelmének középpontjában maradt ez a probléma — csaknem egyenrangúan a fiatal szovjet államot szorongató, élet-halál döntéseket provokáló politikai-társadalmi helyzetekkel. Lenin ugyanis tisztában volt azzal, hogy az írástudatlan, félnomád ország, amely a cárok örökségeként maradt a szovjetekre, ebben az állapotában képtelen a szocialista program beteljesítésére. És azokkal, akikkel Lenin vitatkozni kényszerült a forradalom időszerűségét illetően, nem

az volt a véleménykülönbség, hogy a helyzet súlyos, sőt: Lenin és közvetlen munkatársai — tehát például Lunacsarszkij — az ország helyzetét még súlyosabbnak látták. A szovjet állam és a kommunista párt vezető rétege számára azonban elfogadhatatlan volt, hogy egy ködös értelmiségi forradalom ideájáért „elhalasszák” a szocialista forradalmat.

A társadalmi cél a bolsevikok számára egészen más volt: a fegyveres proletárforradalom mellett a kultúra proletárforradalmát is meg akarták vívni. A lehető leggyorsabban akarták felnevelni az új értelmiséget, sürgősen fel kívánták számolni az írástudatlanságot. Nem kiegészítő része, hanem lényege volt ez a szovjet hatalom politikájának. Ennek a lényegnek a valóságba való átültetését vállalta Lunacsarszkij.

Tudatosan vállalta ezt a szerepet. Bizonyára e tudatosság egyik dokumentuma 1922-ben fogalmazott, s néhány esztendeje Magyarországon, Szegeden is előadott drámája, a *Don Quijote megszabadítása*. Don Quijote a zsarnokság idején forradalmárokat szabadít ki a fogság-

ból, de az ellenforradalmárokat menti a forradalom győzelme után. A forradalom vezetőit megzavarja egykori jótevőjük idealizmusa, s nem tehetnek mást, mint azt ajánlják: hagyja el Don Quijote az országot, s csupán akkor térjen vissza a forradalom földjére, ha majd a harcok múltán a nemes eszmék megvalósulhatnak. Ez a dráma félreérthetetlen választás a jóembség elvontsága, illetve a forradalom gyakorlati szolgálata között. Ez a konfliktus jelen volt Lunacsarszkij életében is: sírva fakadt és lemondott, amikor értesült arról, hogy a forradalmárok a Kreml ágyúzására kényszerültek. Aztán rájött, rá kellett jönnie, hogy a forradalom humanizmusa távlatosabb, csupán a forradalom humanizmusa védheti meg a kultúrát és az embert.

Ezt a forradalmi humanizmust kellett megvalósítania — az első szocialista kulturális politikusként. Sikerral tette, mely világraszóló volt. Amikor erre emlékezünk, többnyire csupán a húszas évek szovjet művészetének, irodalmának nagyszerű, immár klasszikus eredményeit emlegetjük. Természetesen *Majakovszkij*

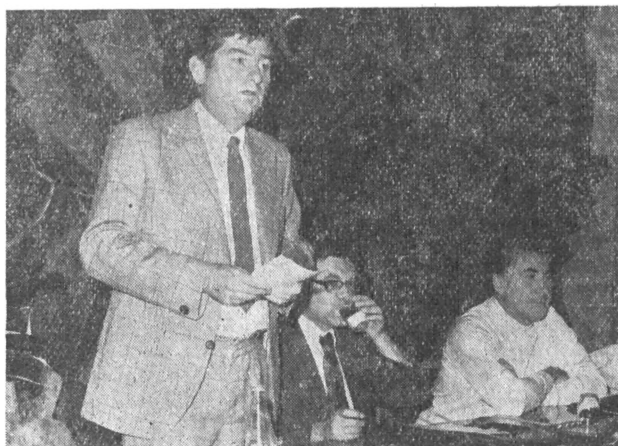
költészete, *Mejerhold* színháza, *Ejzenstein* filmjei — és itt a névsor szinte határta-
lanul bővíthető — olyan eredmények, melyek a világkultúra történelmének új irányt, új minőséget adtak. De Lunacsarszkij munkásságához ugyanígy hozzátartozik az, hogy sikeres küzdelmet folytatott az analfabétizmus ellen, hogy több tucatnyi, a cárizmus idején elnyomott nemzetiség az ő népbiztossága idején kapott lehetőséget megmaradásra, a nemzeti kultúra ápolására. Idetartozik az is, hogy azt a modellt is ő dolgozta ki, amely a lényege szerint változatlanul a szocialista kulturális politika modellje lett. Nemcsak a Szovjetunióban, hanem mástutt, így Magyarországon is.

Nem holt anyag Lunacsarszkij öröksége. Születésének századik évfordulóján arra emlékezünk, hogy egy nagy történelmi tett részese volt. Születésének századik évfordulóján azonban az is eszünkbe jut, hogy politikusi tevékenysége, tudósi-írói munkássága ma is eleven tanulság, napjaink fontos segítőtársa.

E. Fehér Pál

MAGYARUL MEGJELENT MŰVEI

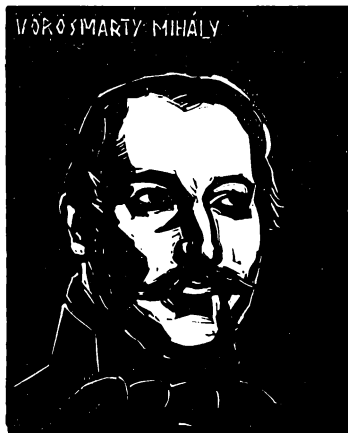
Irodalmi tanulmányok. 1959. Gondolat, 247 l.
Viták és kritikák. 1965. Színháztudományi Intézet, 135 l.
Válogatott esztétikai munkák. 1968. Kossuth, 672 l.
Az egységes munkaiskola alapelvei. 1973. Tankönyvkiadó, 134 l.
A zene világában. 1975. Gondolat, 320 l.

Bertha Bulcsú, Kristó Nagy István, Tüskés Tibor a „Nagyváros születik” ankétján (Gottwald Károly felvétele)

TÜSKÉS TIBOR Nagyváros születik c. könyvét vitatták meg a Hazafias Népfőrdont budapesti irodalmi fórumán. A Magyarország felfedezése sorozatban megjelent művet *Bertha Bulcsu* író — aki szintén évekig élt Pécsen — méltatta, majd a szerző beszélt szellemes önterjű formában könyvének születéséről, illetve fogadtatásáról. Az igen nagy létszámú közönség részvételével lezajlott vita a késő esti órákba nyúlt, mivel a dunántúli nagyváros fejlődése kapcsán szóba kerültek az urbanizálódás hazai gondjai is.

Vörösmarty élő életműve

Andruskó Károly metszete

Kettős Vörösmarty-jubileumot ünnepelünk: december 1-én születésének 175., november 19-én pedig halálának 120. évfordulóját. E kettős jubileum alkalmából kell számot vetnünk az életmű helyzetével, az írói személyiség körül kialakult irodalommal is. Klasszikusainkat ugyanis könyvekkel: műveik kiadásával és munkásságuk irodalomtörténeti feldolgozásával ünnepeljük a legméltóbban. Az alkotó műveiben él tovább; a művek életét fenntartó könyvkiadás és a tudomány tehát mindig az alkotó történelmi sorsát határozza meg.

„Száz éve halt meg Vörösmarty, s rendszeres tudományos életrajza még ma sincs” — ezekkel a szavakkal fordultak az olvasóhoz húsz éve, 1955-ben Lukácsy Sándor és Balassa László, a jubileumi emlékkönyv szerkesztői. Valóban, akkor úgy tetszett, a Vörösmarty-kutatás nagyon is háttérbe szorult. Gyulai Pál klasszikus Vörösmarty életrajza ugyan az egymást váltó nemzedékek olvasmánya lett, ez az életrajz azonban már nem volt képes kielégíteni az újabb igényeket, nem pótolhatta az esedékes korszerűbb összefoglalást. És az utána megjelent tanulmányok is inkább csak az életmű egy-egy kérdésére válaszoltak, egy-egy darabját helyezték új megvilágításba. Persze akadnak közöttük igen értékes munkák, így Babits Mihály, Szerb Antal, Brisits Frigyes, Riedl Frigyes, Schöpflin Aladár, Turóczy-Trostler József, Gálos Rezső írásai. Az újabb és korszerűbb pályakép és életrajz azonban még váratott magára.

A felszabadulás után még inkább idő-

szerű volt, hogy megszülessék az újabb Vörösmarty-monográfiák, amely a marxista irodalomszemlélet fényébe állítja a pályát és a műveket, és megrajzolja az életmű társadalmi hátterét. Waldapfel József alapvető műve, Horváth Károly, Barta János és Szauder József tanulmányai már ezt az új Vörösmarty-képet vázolták fel, az 1955-ben megjelent, és idézett Emlékkönyvben pedig már a sürgető igény nyert megfogalmazást a korszerű életrajz, a korszerű monografikus összefoglalás iránt. Először 1957-ben jelent meg Tóth Dezső Vörösmarty Mihály című könyve, amely végre összefoglaló pályaképet adott, és új, korszerű marxista szintézisben dolgozta fel nagy költőnk munkásságát, költészetét.

Tóth Dezső monográfiája abba a sorba tartozott, amelyet a magyar marxista irodalomtörténetírás hozott létre, hogy méltóképpen mutassa be irodalmunk legkiemelkedőbb alkotóit. Ennek a tudománytörténetileg is fontos vállalkozásnak a keretei között jelent meg Klancizay Tibor Zrínyi Miklósról, Sötér István Eötvös Józsefről, Pándi Pál Petőfi Sándorról, Barta János Arany Jánosról, Keresztury Dezső szintén Arany Jánosról, Király István Mikszáth Kálmánról, utóbb Ady Endréről, Bóka László Ady Endréről szóló monográfiája és Szabolcsi Miklós József Attila monográfiájának első kötete. Ezek a munkák nemcsak egy-egy írói életmű (vagy annak egy része) feldolgozása terén hoztak új eredményeket, hanem módszertanilag is fontosak voltak, minthogy bennük jelent meg először monografikus formák között a marxista irodalomtörténetírás. Ők alakították ki ennek a tudományos stúdiumnak a hazai „hagyományát”, azt az iskolát, amelyet azután a múlt évtizedek során továbbfejlesztettek a későbbi kutatók.

A Vörösmartyról szóló könyv is monografikus igénnyel született, azaz teljességében, egész tematikájában dolgozta fel az író munkásságát, az író és a kor kapcsolatát. Tóth Dezső a pálya ívén járta be hősének tevékeny és mozgalmas életét. Vörösmarty ifjúságával, irodalmi fellépésével, reformkori költészetével, az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban betöltött szerepével, majd a bukás utáni költészetével foglalkozik. Helyes arányokban méri fel az egyes életrajzi korszakokat és az írói műfajokat; ő az első, aki komolyabban és részletesebben mutatja be Vörösmarty Mihály drámaírói tevékenységét és prózai munkásságát, tanulmányait, színházi bírálatait. Gazdag filológiai munkát végzett, összefoglalásában minden fontosabb, Vö-

rösmartyra vonatkozó információ méltó helyet kapott.

A monográfia nagy erénye, hogy a korral, a 19. század első felének hazai és európai valóságával összefüggésben mutatja be nagy költőnk életét és műveit. Tóth Dezső két körben, két közegben helyezte el hőst: a század liberális szabadságküzdelmeiben és a romantikus irodalomban. Arnyalt elemzésekben tárja fel a liberális irányzat hatását Vörösmartyra és a költő eszmei hatását a magyar reformkorra, majd utóbb a szabadságharcban betöltött szerepét. Vörösmarty ideológiáját, ennek sajátos belső ellentmondásait először Tóth Dezső elemzi. De ugyanilyen fontos jellemzője munkájának, hogy megjelöli Vörösmarty művészi, irodalomtörténeti helyét is a kor magyar és európai romantikájában. Abban az áramlatban, amely a század kiemelkedő íróit, költőit (pl. Victor Hugot, Alfred de Vigny-t, Byront, Shelley-t, Keats-et, Pus-kint, Lermontovot, Mickiewiczet) az élre sodorta.

A magyar irodalomtörténetírás ebben a körben, a világirodalom klasszikusainak körében helyezi el Vörösmartyt is. Tóth Dezső szintén kiemeli, hogy Vörösmarty Mihály költészete világirodalmi jelentőségű. Nemcsak azért, mert Vörösmarty az egész emberiség fiának érezte magát, és verseiben számot vetett az egész emberiség haladásának kérdéseivel, hanem azért is, mert műve valóban az egész világnak szól, nemcsak a magyar nyelv, a magyar kultúra szűkebb körében érvényes. Ezt igazolják különben újabb költői fordításai, amelyek kivált a Szovjetunióban és Franciaországban nagy sikert arattak.

„Az újkori magyar irodalom — mondja Tóth Dezső monográfiájának zárófejezetében — művészileg is Vörösmarty művében egyenrangúsodott a világirodalommal, kapcsolódott be annak áramába, s e találkozás a XIX. század első harmadában Európa-szerte uralkodó vagy legalábbis olyanynira jellemző romantika jegyében történt meg”. A romantika világirodalmi képviselőinek kö-

rében van helye Vörösmarty-nak, s az elmúlt évek kutatásai ezt még jobban igazolták.

Tóth Dezső monográfiája lendületet adott a Vörösmarty-kutatóknak. Azóta megjelent Horváth János hagyatékban maradt, Vörösmarty drámáiról szóló műve, Fejős Imre tanulmánya Vörösmarty ikonográfiájáról, majd egy nagy jelentőségű újabb monográfia: Sötér István tanulmánya a romantikáról (Az ember és műve című kötetben) és Horváth Károly kitűnő könyve: A klasszikából a romantikába, amely Vörösmarty Mihály pályájának nagy fordulatát dolgozta fel. E fordulat révén érkezett el ifjúságának klasszicista kezdeményeitől a romantikához, amelynek aztán egyik legnagyobb európai egyénisége lett. A megújuló Vörösmarty-kutatás áramában vállalkozott arra Tóth Dezső is, hogy monográfiájának újabb, javított és kiegészített kiadását sajtó alá rendezze.

Ez az újabb kiadás, amely a korábbi változat eredeti koncepcióját érintetlenül hagyta, ám az újabb eredményeket, a szerző saját kutatásait is szervesen bedolgozta a monográfia épületébe, már a mostani jubileum ünnepi kiadványai közé tartozik. Mint ahogy a jubileumi évre készült el — Martinkó András szakavatott szerkesztésében — Vörösmarty Mihály válogatott műveinek a Magyar Remekírók sorozatban megjelent új kiadása is. A háromkötetes, majdnem háromezer oldalas kiadvány a nagy költő verseit, elbeszélő költeményeit, drámáit és bírálatait gyűjtötte össze. Ennél méltóbb emlékmű — a felszabadulás óta kiadott Vörösmarty-kötetek folytatásaképpen — valóban alig ünnepelhetné az idei kettős jubileumot. A magyar könyvkiadás még további ünnepi kiadványokat ígér, jelezve, hogy nagy költőnk életműve ma is eleven, munkássága a nemzeti tudat alkotó része. (Vörösmarty Mihály Válogatott művei 1—3. kötet. Szépirodalmi /Magyar Remekírók/, 130 Ft: Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály 2. átdolgozott kiadás 1974. Akadémiai, 577 l. 68 Ft).

P. B.

Medgyesy Miklós metszete

Toldy Ferenc

1805—1875

Toldy Ferencet „a magyar irodalom-történetírás atyja”-ként szokás emlegetni, mert sokrétű munkásságából (író, műfordító, kritikus, könyvtáros, orvos, a Kisfaludy Társaság megalapítója és igazgatója, a Tudományos Akadémia titkára, több folyóirat szerkesztője — és ez a felsorolás még korántsem teljes) irodalom-történeti működése a leginkább úttörő jellegű és a legmaradandóbb.

E sokoldalú polihisztor a reformkor gyermeke volt, kinek minden munkálkodását egyetlen cél hevitette: a magyar műveltség kiépítése és a kor színvonalára emelése. Eleinte költőnek készült, majd felismerve tehetségének igazi természetét, fölhagyott a versírással és elsősorban esztéta lett. Pályáját a Kisfaludy Károly köré tömörülő Aurora-körben kezdte, eszményképe az irodalomszervező Kazinczy; leghívebb barátja előbb Bajza József, majd vele együtt Vörösmarty; ők hárman alkotják azt a triumvirátust, mely a korszak irodalmi életét irányította. Első, nagy hatású műve a *Handbuch der ungarischen Poesie* c. kétkötetes költői antológia, melynek bevezetőjében áttekinti a magyar költészet addigi fejlődését. Ezzel a művel a külföldi olvasóknak s a magyarul már vagy még nem tudó hazai arisztokráciának és a polgárságnak kívánta bemutatni a magyar lírát.

Vörösmarty munkássága nagy lelkesültséggel töltötte el, mert nála „a nyelv szokatlan erőben, fényben és hangzatoságban jelent meg.” Vörösmarty iránti bámulata, ifjúkori emlékei, személyes esztétikai rokonszenve annyira elfogulttá tették, hogy Kisfaludy és Vörösmarty után csak hanyatlást látott költészetünkben. Petőfi jelentőségét nem ismerte fel, de Arany Toldiját meleg hangú cikkben üdvözölte. Azonban utolsó éveiben, midőn költészeti kézikönyvét új és bővített kiadásban rendezte sajtó alá, megegyezően átolvasta az akkori újabb költőket, s könyve előszavában elismerte, hogy Petőfi és Arany új lendületet adtak a nemzeti költészetnek.

Nagy szükség volt nálunk egy lelkes és fáradhatatlan szervezőre, aki ismeri az európai tudomány állását, s majd minden szakágazata iránt érdeklődik. Ezt a szerepet töltötte be Toldy, részint mint író, részint pedig mint a Magyar Tudományos Akadémia titkára. Fő törekvése volt, hogy magyar nyelven a tudomány-szakok minden ága művelés alá vétessek. Élénken részt vett Bajza és Vörösmarty irodalmi vállalkozásaiban, az Au-

rora és a Kritikai Lapok szerkesztésében, de már 1828-ban Bugát Pállal megindította az Orvosi Tár-t is, 1834-ben az Akadémia megbízásából szerkesztette a Tudománytár-t, 1837-ben pedig Bajzával és Vörösmartyval megalapította az Athenaeumot és a Figyelmezőt. Ez utóbbit maga szerkesztette. De különösen az Akadémián fejtett ki Toldy szorgos tevékenységet. Sürgette az Akadémia reformját, hogy az hivatásának jobban megfelelhessen. Magán- és hivatalos levelezésével, példájával és buzgóságával majdnem úgy irányította az Akadémia titkári szobájából a tudományos életet, mint egykor Kazinczy Széphalomból az irodalmat.

Tanítványa, id. Szinnye József írta róla: *Mint könyvtárnok, a magyar könyvet édes gyermekének tekinté, s ha egy általa még nem ismert példány akadt a kezébe, szívéhez szorította azt, és ragyogó szemmel mutogatta mindenkinek.* De fontosnak tartotta a könyvtárakat az általános művelődés szempontjából is. Tudta, hogy csak könyvek és jól felszerelt könyvtárak segítségével emelkedhet fel az ország a kor műveltségi színvonalára, csak így tudja behozni a fejlettebb országoktól való lemaradását.

Könyvtárosi munkája hasonlít irodalomtörténeti munkásságához, itt is az anyaggyűjtést végezte el. Jóformán egyedül tette használhatóvá második és harmadik legnagyobb könyvtárunkat, az Akadémiai, illetve az Egyetemi Könyvtárat.

Toldy igazi könyvtárnok volt — írja Szinnyei. — Nem volt oly száraz munka, melyet ő kecsgetető szímben ne tudott volna feltüntetni. Minden beérkezett könyvet bibliográfiái pontossággal maga irt be a könyvtár naplókönyvébe; ha az álnév alatt rejlő író igazi nevét tudta, azonnal odajegyezte a könyv címlapjára.

Minden könyvtárnak két lényeges alkotórésze van, egy anyagi — a könyvek... s egy szellemi — a könyvtárnok. Ez ti. valóságos lelke, élettereje minden bibliothékának. Ő tartja fenn, ő neveli tudományrendszeresen, hogy folyvást organikus test, s ne mechanikus halmaz legyen... — mondja Toldy, majd hozzáteszi:

Igenis, a könyvtárnok az, ki a könyvtárnak vagy megülő betűje vagy verőszíve, ő képes a leggazdagabb gyűjteményt holt tetemmé lelketlenülíteni, mint képes azt, ha magát nem ragyogó, de annál melegítőbb hivatásának egész lélekkel és szívvel odaadja, élő hatalommá emelni.

1843-tól Toldy Ferenc az Egyetemi Könyvtár igazgatója lett. Még ez évben az Athenaeumban megjelentette egy könyvtártörténeti kézikönyv vázlatát. Ebben az első magyar könyvtárelméleti próbálkozásban a leghaladóbb könyvtári elvekre épít. A könyvtár fogalmát így határozza meg: *Könyvhalmaz, bármely tetemes is, még azért nem könyvtár. Csak oly gyűjtemény érdemli e nevet, mely bizonyos célra, határozott rendszerrel, a teljesség bizonyos fokáig gyűjtve, s úgy van felállítva, hogy minden benne található munka hamar és könnyen feltalálható legyen.*

Toldy már 1848-ban megfogalmazta vezérelvét: *Minden egyéb felsőség inga, csak a szellem biztos és maradandó. Ezt kell fenntartanunk. Ezt egész erővel szeretnünk és biztosítanunk. Ebben van nemzetünk jövője és semmi egyébben.*

A forradalom alatt Toldy egyedül ve-

zette az Akadémiát és azt „eszélyességével” — mint Gyulai Pál írja — óvta meg minden veszélytől, majd a forradalom után a katonai önkény dühöngése közepett titokban gyűjtötte össze szállásán az Akadémia tagjait. Az abszolutizmus éveiben is művelődéspolitikai kulcspozíciókat tartott kezében. Az akadémiai titkárság és a lapszerkesztés mellett ilyen volt a könyvtárigazgatóság is. Az Egyetemi Könyvtár, melynek 1843—1874 között Toldy az igazgatója, ekkor a főváros egyetlen közhasznú tudományos könyvtára volt. Toldy sikeresen tudta megvédeni minden politikai támadás ellen.

Toldy lényének alapvető jellemvonása — Riedl Frigyes szép esszéje szerint — *a kegyelet* volt. A kegyelet eszköz — vélte Goethével —, amelynek segítségével életünk igazi magaslatát elérhetjük. Ilyen érzülettel viseltetett nemcsak Révai, Kazinczy, Kisfaludy Károly, hanem az egész magyar irodalom múltja iránt. A magyar irodalom történetét — a legrégebb időtől napjainkig — egész életén át készült megírni, de csak részben írhatta meg.

Már huszonkét éves korában, midőn a magyar költészet történetének vázlatán dolgozott, ezt a célt tűzte ki élete egyik fő feladatául. Amikor a magyar irodalom történetét fölvtették az iskolai tantárgyak közé, még nem volt valamirevaló könyv, melyet a tanárok és a tanulók kezébe lehetett volna adni. Ezért írta meg irodalmunk történetét, tulajdonképpen, mint ő nevezte, „a magyar ész történetét”, a mohácsi vész két kötetben, majd szintén két kötetben költészetünk történetét Kisfaludy Sándorig. Nagy irodalomtörténetét nem folytatta tovább, azonban, hogy mégis valami bevezetett nyújtson, vázlatosan kidolgozta azt egészen napjainkig. Nagy művén dolgozva íróasztalánál érte a hirtelen halál. *Toldy sírjára* cím alatt találjuk Arany János meghatározó rögtönzését a költő hátrahagyott versei között:

*Toldy Ferenc tetemét nagy erővel nyomja ez a sír,
s kétszerezett súllyal félve takarja porát,
Mennyei szikra nehogy csapván a lelkes öreghez
Új munkára legott keljen a hantok alól.*

Katona Jenő

Andruskó Károly ex librise

Beszélgetés László Gyulával

László Gyula munkássága az utóbbi években élénk érdeklődést keltett a hazai közvéleményben. A professzor a honfoglaló magyarság egy részének a Kárpát-medencében való megjelenését sokkal korábbi időre teszi, mint eddig véltük.

László Gyula a népvándorlás- és a középkori régészet tanára az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Műveinek legnagyobb része őstörténetünkkel, a honfoglaló magyar nép életével és művészetével foglalkozik; de írt művészettörténeti könyveket a reneszánsz nagyjairól (Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffaelo, Botticelli) és korunk kiemelkedő magyar alkotóiról is (Barcsay, Medgyessy, Borsos). A sokoldalú tudós majd minden művében kitekint az adott kor irodalmára is, de külön is foglalkozott a Lehel-mondával, s a László-legendával, új értelmezést adva e műveknek.

Tudományos munkásságának külön érdeme, hogy érthetően, élvezetes, szép stílusban, érdeklődést keltő és ébrentartó formában ír, s ezzel tudományának világát kitarja a laikus olvasó előtt is.

— Professzor úr az irodalommal való kapcsolatairól már szólt a Könyvtáros 1975. 2. számában. Most azt kérdezzük meg, kik voltak első elindítói a betűk világa felé, s hogyan emlékszik vissza a könyvvel való legelső találkozására?

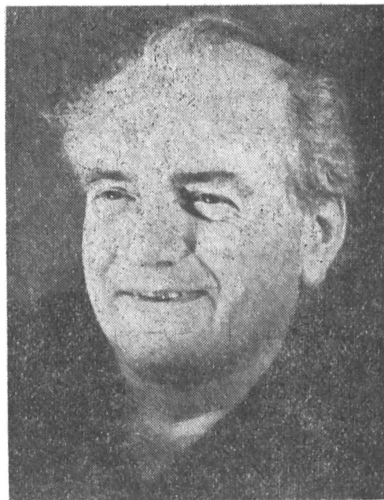
— Nehogy azt higgye, hogy mivel a kérdését elfogadom, egyúttal elfogadom a betűt is, mint műveltségünk egyetlen mértékét. Édesanyám, szegény, nagyon ritkán olvasott, s talán fiatal lány korában, ha elolvasott egy-egy regényt. Később is örökösen a munkán járt az esze, de — s mindezt ezért írtam le — lelki műveltsége, finom érzésvilága sokszorosan iskolázottabb volt, mint némely sokat olvasott embereké. Elmondom tehát találkozásomat a könyvvel, de nem azzal a hátsó gondolattal, hogy ezzel egyúttal műveltségemről teszek tanúságot.

— A könyvvel való találkozásom abásfalvi nagyanyámnál kezdődött, aki bibliászoltáros asszony volt, és öt élő gyermekéből négyet a székelyudvarhelyi kollégiumba adott. Ők pedig vállalták a szolgadiák sorsot, csak hogy tanult ember lehessen belőlük. Lett is: az egyikből mérnök-miniszteri tanácsos, a másikkól vasúti főfelügyelő, édesapámból, meg az egyik lányból pedig tanító. Édesapám később Kőhalomban (Nagyküküllő vármegye) lett iskolaigazgató s mint ilyen, az iskolai könyvtár őre. A könyvvel tehát értelmem nyiladozásától kezdve, azt mondhatom, együttéltem. Kőhalomban — ha jól emlékszem — először az Egri csillagok és Jelky András került a kezembe. A kőhalmi vár alatt — emlékszem — teljes átéléssel játszottuk el az Egri csillagokat.

— Milyen volt az a szellemi környezet, amely gyermeki érdeklődését irányította s ezzel későbbi pályaválasztását is meghatározta?

— Édesapám fűrő-faragó ezermester volt, amellet kiváló gyümölcsnemesítőként ismerték, s csemetekertet is fenntartott. Ráadásul széleskörű néprajzi és régészeti érdeklődés jellemezte: Pósta Bélának, a kolozsvári egyetem kiváló régész professzorának a keze alá dolgozott: több leletet megmentett, kelta sírokat ásott ki. Mint lelkes néprajzi gyűjtő, már korán belém plántálta a népi műveltség iránti szenvedélyes érdeklődést. S ebben később olyan „segítőtársai” akadtak, mint Györffy István, Bátky Zsigmond, Madarasy László, Visky Károly, Lajtha László, akik a nyaranta Erdélybe hazaránduló kiscimnázistát megtanították a néprajzi gyűjtés fortélyaira.

— Természetes, hogy a kisfiú eszményképe mindenkor az édesapja, s így indultam én is régésznek-néprajzosnak, és mivel jól rajzoltam is, festőnek-szobrásznak. Családunk 1920-ban Pestre került, ahol édesapám előbb a Néprajzi Múzeumnak, majd utóbb a Széchényi Könyvtárnak lett könyvtárosa. Mindkét helyről hetente cipelte haza az olvasnivalót: a Vasárnapi Újság hatalmas köteteit és a magyar őstörténettel foglalkozó irodalmat. A Vasárnapi Újságban nemcsak izgalmas Verne-regé-

nyeket találtam, de érdekes tudományos, régészeti-néprajzi cikkeket is. Így ismerkedtem meg már gimnazista fejjel a magyar őstörténet kérdéseivel: a székelyek eredet-problémáival, a Hunfalvy—Vámbéry vitával stb.

— Talán 12 éves lehettem, amikor az első Jókai-regényt elolvastam. Addig a regény mint valami titokzatos olvasmány derengett bennem, s amikor elolvastam, csalódva tettem le: olyan ez, mint a valóságos élet, mi különös van benne? Középiskolás koromban fogott el a modern magyar irodalom láza: sokat olvastam, Adyversek garmadját tudtam könyv nélkül, Szabó Dezső látomásainak lázában éltem, de olvastam a Jean Cristoph-ot, s főként Dosztojevszkijt, Gorkijt, Merezszkovszkijt, sőt Freudot is. Főiskolás és egyetemista koromban a tanulás egy időre elterelt a szépirodalomtól és odaültetett a szakkönyvek, dolgozatok mellé. Hosszú-hosszú időn keresztül alig olvastam regényt, de az esti szender előtt elő-elővettem Kosztolányi, Juhász Gyula, Tóth Árpád verseit s a fiatal kor nagy eszményét, Ady Endrét.

— Közvetlen, bár rövid ideig tartó hatással volt rám Tamási Áron is. Felszines, „kopjafás” székelykedésem korában, természetes, hogy én is „Szizmáriás királyfi”-nak éreztem magamat. Később hatás helyett igaz barátság kötött össze bennünket.

— *Kiket tekintett ifjúkori példaképeinek?*

— Főiskolás koromban (előbb ugyanis a Képzőművészeti Főiskolát végeztem el) végre nemcsak betűkön keresztül ismerkedtem meg nagy emberekkel, de a sors kegyéből tanítványuk lehettem, hallgathattam őket. Így az olvasmányok és a személyes élmények ötvözetében lassan kialakult bennem emberi példaképem. Egymáson átmosódva főként két egyéniség tündöklött előttem: Bartók Béla és Rudnay Gyula.

— *Úgy tudjuk, hogy a XX. századi magyar irodalom és művészet kiválóságai közül igen sok tartozott, illetve tartozik baráti köréhez.*

— Amikor egy televíziós interjú során felelnem kellett arra a kérdésre, hogy „Mit érez az élet legnagyobb ajándékának?”, azt mondtam: „Azt, hogy magyar az anyanyelvem és hogy barátaim közé számíthattam a magyar élet XX. századi pantheonját.” Ennél többet nekem senki-semmi nem adhatott volna, s ennél többet nem is kívánok. Olyan ajándék és egyúttal értékmérő ez — a saját munkám megítélésakor —, ami mindennél többet ér.

— Magyar őstörténeti munkásságom meg művészeti múltam összehozott az akkor erjedő népi irodalom jeleivel, akik közül sokkal sűrűn tartó barátság fűzött össze. Ehhez járultak még szülőföldemnek, Erdélynek írói és művészei, velük mindenkor tartottam a kapcsolatot. Az írókkal való barátság még csak növelte igényességemet, hogy tiszta, szép, érthető magyar nyelven írjak. Nem holmi purizmus volt ez. Inkább az anyanyelv meghatott tisztelete. Mert valóban egy-egy szó is meghat, néha annyira, hogy elhomályosodik a szemem. Ez az igényesség készítetett arra, hogy néha egy-egy barátomat, mesteremet kérjem meg új kéziratom átnézésére, például Kassák Lajost, Bernáth Aurélt, Kodolányi Jánost.

— *Talán nem alaptalan összefüggést keresni az említett barátságok és híressé vált kézirat-gyűjteménye között. Hogyan és mikor kezdte el a gyűjtést?*

— Hogy miként kezdődött el a gyűjtés? Nagyon egyszerűen és egyáltalán nem tervszerűen. Még Kolozsvárott történt a negyvenes évek elején, hogy rendet kellett teremtenem felgyűlt irományaim „földtani rétegeiben”. Sok mindent a papirkosárba hajítottam. De hát Rudnay Gyula levelét csak nem dobom el? És Szőnyi Istvánét? Medgyessy Ferencét? Sinka Istvánét? Érdekes, gondoltam, barátságban vagyok Veres Péterrel, s tőle nincs írásom, meg Illyés Gyulától, Németh Lászlótól sincsen. Meg az erdélyi költőktől sem. Ebből a hiányérzetből indult el a tudatos gyűjtés: nincsen? hát legyen!

— Egyébként némi humorral azt szoktam mondani, hogy rajtam kívül még gyűjt a Magyar Tudományos Akadémia, az Országos Széchényi Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum. A régebbiek közül kéziratom van Berzsenyitől. Virágh Benedekétől. Vörösmartytól. Széchényitől nem is egy, Kossuthtól, Aranytól, Jókaitól, az újabbak közül pedig Adyvtól, József Atilától, Juhász Gyulától, Kosztolányitól, Móricztól, Weörestől és még hosszasan sorolhatnám a neveket. Gvakran megkérdezik tőlem, hány kéziratom van? Nem tudnám megmondani. Én azt hiszem, hogy több ezer. Mindenesetre nemzeti védett gyűjtemény, úgy hogy senki elől sem titkolom, nagyon szívesen odaadok kéziratokat tudományos feldolgozóknak is.

— *László Gyula munkái nemcsak tartalmi vonatkozásban hoztak eredendően újat, de szokatlan volt népszerű tárgyalásmódjuk, közérthető tudományos stílusuk is. A tudományos és a népszerű kategóriát Önnél nem is lehet megkülönböztetni: a nagyközönség számára írott művei is szilárd tudományos alapozásúak, a szűk, szakmai köröknek szántak is világos, közérthető, élvezetes stílusban íródnak.*

— A világos gondolat világos kifejezést követel meg. Annyan kívánok tisztelete is arra kell késztessem, hogy keltsük fel a benne szunnyadó képességeket. Egyszer egyik őstörténészünk szövegét bírálva, bírálatom címéül Illyés Gyula egyik sorát

adtam: „Mondd el a nép nyelvén”. Amikor írok, mindig arra gondolok, hogyan tudnám úgy megírni, hogy odahaza, a faluban élő rokonságom is megértse. Ugyanakkor azt is tudom, hogy a közérthetőség címén egy jottányi engedményt sem tehetek a tartalom rovására. A nehezen érthető, dőcögő szakszöveg még nem jelent tudományos mélységet, mint ahogy a közérthető, világos írás sem a tudományban való felületeség jele.

— *A magában is egész embert kívánó egyetemi oktató munka mellett rengeteget ír. Eddig mintegy negyvélfélszáz tanulmánya és 15 könyve jelent meg magyarul és idegen nyelveken. Mi a titka termékenységének? Az ésszerű időbeosztásra van receptje?*

— Bevallom töredelmesen, hogy nem élek ésszerű időbeosztás szerint. Néha, amikor elfog a munka láza, úgyszólván minden másodpercet kihasználva dolgozom, más-kor meg tétlenkedem. Még azt is bevallom — miért ne, ha így igaz —, hogy néha unatkozom is; ilyenkor kirakós kártyajátékkal ütöm el az időt.

— *Engedjen bepillantást tudományos alkotóműhelyébe! A szakmai közhit úgy tartja, hogy aránylag gyorsan önti formába műveit.*

— Nos, hát itt is az igazat. Mindennek az az alapja, hogy sokat olvastam, láttam, sokkal többet, mint amire egyszerre emlékezni tudok. Bennem vannak ugyan ezek az „adatok” is, de a tudat mélyére süllyedve. Egy-egy téma néha igen hosszú időn keresztül lappang bennem. A nagyszentmiklósi kincsről az első jegyzeteimet — amiket még ma is kitűnően használhatok —, ezelőtt negyven évvel írtam és rajzoltam Bécsben. Mármost, ha egy téma foglalkoztat, akkor a sok-sok ismert adat kezd „életre kelni”, s ötletek támadnak kapcsolataikról. Természetesen ezek között sok olyan is van, mely arra készíttet, hogy ennek vagy annak nézzek utána. Nos, így kezd tisztulni lassan a megírandó munka szerkezete, kirajzolódnak kérdései, eredményei. Nem cédulák halmazából írom dolgozataimat, a pontos jegyzetelés igen gyakran csak a kézirat befejezése után kerül a végére. Az a törekvésem, hogy semmiféle homály ne maradjon írásaimban. Amit nem tudok, arról meg is írom, hogy nem tudom. Nem vagyok hajlandó a nemtudást csillogó elméletekkel vagy kődösítéssel palástolni. Természetesen vannak feltevéseim s ezekről mindig meg is írom, hogy ilyen s ilyen alapon erre a feltevésre jutottam, de — higgyék el, őszintén beszélek — én vagyok a legboldogabb, ha mások jobbal helyettesítik. Nem az a cél, hogy én kitűnjek, hanem az, hogy közelebb jussunk az igazsághoz, népünk múltjának megismeréséhez.

— *Hogyan summázná küzdelmekben is, sikerekben is gazdag, szorgos-munkás tudós életének tanulságát?*

— Ha szót vetek azzal, amit eddig csináltam, elsősorban nem az eredményeimet hoznám fel, hanem talán azt, hogy munka közben igyekeztem mindig embernek, becsületos embernek maradni. Nem kacsintgattam arra, hogy ha ezt írom, ez mit mond, ha azt, akkor az nem néz-e gorbén rám. Tettem, amit a meggyőződésem diktált, még akkor is, ha a tévedés lehetőségét láttam. Igen, azt hiszem, ez a legfontosabb, a tudományos és emberi etika tisztasága. Dehát ez nem az én külön tanulságom, hanem minden becsületos emberé.

Szalmási Pál

KÖTETEI

A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. 1943. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 104 l.
A koronái lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. 1943. 192 l. (Archaeologia Hungarica 27.)
Erdély településtörténetének vázlata Szent István koráig. 1943. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 22 l. (Erdélyi Tudományos Füzetek 167.)
A honfoglaló magyar nép élete. 1944. Magyar Élet, 512 l. (Népkönyvtár 4.)
Forradalmak az újkori művészetben. 1945. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 102 l.
A népvándorlás lovasnépeinek ősvallása. 1946. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 45 l.
Lehel kürtje. 1953. Népművelési Minisztérium, 17 l. (Múzeumi Füzetek 1.)
Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. [Régészeti tanulmányok az avarok társadalmának történetéről] 1955. Akadémiai, 296 l. (Archaeologia Hungarica 34.)
Medgyessy Ferenc. 1956. Képzőművészeti, 84 l. (Új magyar művészet)
Botticelli. 1959. Képzőművészeti, 84 l. (A művészet kiskönyvtára 13.)
Óstörténetünk legkorábbi szakaszai. A finnugor óstörténet régészeti emlékei a szovjet földön. 1961. Akadémiai, 211 l.
Barcsay. 1962. Képzőművészeti, 31 l. (A művészet kiskönyvtára 44.)
Leonardo, Michelangelo, Raffaello. 1963. Képzőművészeti, 40 l. (A művészet kiskönyvtára)
Borsos. 1965. Corvina, 29 l. (A művészet kiskönyvtára 71.)
Hunor és Magyar nyomában. 1967. Gondolat, 158 l.
Az ősemlék művészete. 1968. Corvina, 124 l.
A népvándorlások művészete Magyarországon. 1970. Corvina 152 l.
A honfoglalókról. 1973. Tankönyvkiadó, 76 l. (Történettudomány — történelemtanítás 5.)
Vértesszőlőstől — Pusztaszereg. Élet a Kárpát-medencében a magyar államalapításig. 1974. Gondolat, 277 l.

Négy irodalmi antológia

Tavasznak — jó néhány éve már — az antológiák évada. Könyvesboltban, könyvsátor alatt, a könyvtárak legújabb szerzeményei között évről évre ekkor jelenik meg ez a négy: a *Szép versek*, a *Körkép*, a *Szép szó* meg az *Írószemmel*. Az évkönyvszerű kiadvánnyá vált kötetek címe után évszám áll; ennek a „termés” évére kellene utalnia, ám ez következtelenül történik. A legfrissebb költői, riport, valamint a Népszava közleményeiből válogatott antológián az 1974-es évszámot látjuk, míg a novellaválogatás címében a modernkedő 75 megjelölés szerepel, jelezvén a megjelenés évét, holott ez a kötet is az előző év publikációjából állt össze.

Közkeletűvé vált, finomkodó-fontoskodó árnyalatú szóval: reprezentatívak ezek a gyűjtemények, kitüntetésszámba megy a lapjaikon való megjelenés. „Sikerüket” a könyvheti és költészetheti propaganda; borítólapra, hirdetőplakátra is felkerülő, attraktív, fényképes portrécsarnok és a félárú terjesztés kellő módon biztosítja. A lírai 1964, a prózai 1965, a publicisztikai antológia 1971 óta megbízhatóan azonos karakterű — az idei gyűjtemények is 62 költő, 23 novellista és 27 riporterszociográfus írásait mutatják be, az öt éve megjelenő *Szép szó*-ban pedig száznál több szépíró és publicista jelentkezik — így a kötetek együttesen tanulságos keresztmetszetet nyújtanak a hazai valóságról, a mai magyar irodalom politikai, szellemi, erkölcsi és esztétikai „készültségéről”.

Ezeknek az antológiáknak a recenzióiban, bírátaiban is kialakult egyfajta szabvány. Úgy tűnik, a kritikusok már le is mondtak arról, hogy ezeken a köteteken mint gyűjteményeken igazi szellemi izgalmat kérjenek számon — elegendővé vált a reprezentatív jelleghez igazodó hűvös, tallózó taglalás, bírálati szempontként pedig jobb híján elő lehet sorolni neveket és műveket, akik és amelyek kimaradtak. A szürkébb közlemények helyett — utólagosan — őket lehet ajánlani a szerkesztők figyelmébe. Az irodalmi lapok az idei gyűjtemények kapcsán is elvégezték ezt a munkát, s ha most az ismertetések szerzőinek nyomába lépnek, jómagam is felsorakoztathatnám ízlésem, ítéletem alapján a hiánylistát. Erről viszont, sajnos, könnyen kimutatható lenne — talán — a „nemzedéki elfogultság”, a szép versek és a prózai körképet adó írások sorában én ugyanis pályakezdőket, első-második kötetes, netán csak „folyóirat publikációval bizonyító” költőket, szépírókat látnék szívesen nagyobb számban. Igaz, ebben az esetben sérelem érné a „reprezentativitást”, a gyűjtemények nem lennének „kerekdedek”, inkább vitatható, netán felfedező jellegűek... S bevallottan nem ez a céljuk, hanem — mint írtuk is már — megbízható és hiteles keresztmetszetet kívánnak adni.

Bírálgató taglalás helyett hadd vessünk fel inkább szakmai kérdéseket: mire jők, miért és miben hasznos kiadványok ezek az antológiák? Együttesen és egyenként? A könyvtáros milyen olvasmányok és „információforrások” körében tartsa számon őket?

Összefoglalóan először is célszerűségükről, hasznos voltukról kell szólnunk: a szerp, amelyet betölthetnek a mai magyar publikációs szerkezetben, a *Látóhatár* c. folyóiratára emlékeztet. Az az olvasó, aki a jelenkori lírával és a prózai alkotók való-ságlátásával óhajt szinkronban lenni, a fő áramlatokat akarja nyomon követni, ám se kedve, se ideje nincs, hogy sok verses-, illetve elbeszélőkötetet, folyóiratot végig-olvasson, itt válogatva kapja a kiadó szerint leginkább figyelmére méltókat. Hasznuk, „időnyerő jellegük” tehát nyilvánvaló. Frissességük sem elhanyagolható tényező: mindig az új, a legújabb kötetek fognak a könyvtárak olvasóinál is, a régebbiek pedig — erkölcsileg és fizikailag némileg megkopva — jobbára „nyugállományba” vonulnak.

Ám a könyvtáros számára — nem véletlenül, nem érdemtelenül — ezek a több évvel korábbi kiadású antológiák is „tények”, szépirodalmi állományában — kis könyvtárban is — a mai magyar irodalom „törzsanyaga” közt tartja számon a *Szép versek*-et, a *Körkép*-et, a *Szép szó*-t, az *Írószemmel*-t. Miért jogosan? Mert például a lírai gyűjtemény egyenként is, sorozat formában is megbízható mintavételt nyújt

sok-sok költő életművéből. Gondoljuk csak meg: ha mind a 60—70 mai magyar költőtől nincs is kötete, de teljes Szép versek gyűjteménye van, az évről évre megjelenő alkotóktól már kötetre való tud alkalomadtán összeszedni (író-olvasó találkozókra, forrásanyagként egy-egy dolgozathoz, vagy ha a költő a televízióban nyilatkozik, kitüntetés kap, netán meghal s így kerül az érdeklődés előterébe). Ha meg a betűrendes kötetek névsorait veti össze, az évek és az arányok változásával együtt költészetünk és könyvkiadásunk tendenciáinak változásaihoz kap adalékokat.

A Körkép-ek kötetei gyümölcsöztethetők. Novellából — néha kisregényig is elmerészkedve — a szerkesztő kénytelen kevesebb művet válogatni (terjedelmesebb műfaj lévén), ám a szerzői betűrend neki is fontos rendezőelve (s ki érezzen vele, ha nem a katalógusszerkesztő könyvtáros?). A nevek szükségszerűen tempósabban cserélődnek itt, ám elbeszélőprozáink „sokszínűségének” — a realista, a tényirodalmi, a groteszk, a szürrealisztikus, a lírai, a drámai hangvétel — változásai ellenére a gyűjtemény egésze az idén is, tavaly is, a korábbi években is beszédesen vall az írói elkötelezettség egységéről. A napilap — a Népszava — mellékleteiből válogatott gyűjtemény viszont publicisztikai írásai révén az előző év vitáit is felidézti; érvelni se kell talán, hogy miért, s mennyire hasznosan. Ne feledkezzünk el a gyűjteményekben lappangó vizuális információról sem: az íróportrék persze nem „sztárfotók”, a mai irodalom jelesének évente ismétlődő galériája azonban tanulságosnak is, hasznosnak is mondható.

Szóljunk most már egyenként is róluk, az idei tavaszon megjelent kötetekről.

A legkevesebb meglepetést a *Szép versek 1974* nyújtja, a magyar költészet azonban „nagy nevekben gazdag”, szinte „vakon” lehet évente sok-sok jó verset összeválogatni: ebben a kötetben található a legtöbb értékes, időtálló mű. Ezt a kiadványt persze egyvégtében aligha lehet olvasni, inkább lírai kézikönyv: alkalmisság kell a polcrol leemelni. A gyűjtemény új költőit a legirodalmibb szakszaggal is bajosan lehet „fiatalnak” nevezni, jobbára harmincadik életévükön túl járnak (Béres Attila, Páskándi Géza, Rózsa Endre, Székely Dezső, Tandori Dezső, Veress Miklós).

A *Körkép* minden évben nagyon eltérő, érdekesen, másként egyenetlen, hol kissé jobb, hol kevésbé szerencsés együttest vonultat fel. Az ideit, a 75-ös jelzésű gyűjtemény inkább az utóbbi minősítésre szolgál rá, mégis tanulságos: a hagyományos elbeszélésforma erős bomlásáról árulkodik (már a tavalyi kötet is erre vallott). Akad benne esszé-novella, novellisztikus elmélkedés, irodalmi emlékidézés, ál sci-fi, szociográfia, poénos groteszk, ezek azonban békén megférnek egymás mellett a Bertha Bulcsútól Vészi Endréig tartó megnyugtató betűrendben. A „sztori” érdekessége jobbára elveszett, de aki a kötetet végigolvassa, nem marad hoppon: irodalmi, erkölcsi meditációk körében fog mozogni — s ez igencsak tanulságos.

A szakszervezetek napilapjának heti kulturális-művészeti rovatcímével jelentkező *Szép szó* műfajilag a leginkább sokszínű a tárgyalt kötetek között. Hat fejezetébe az 1974-ben megjelent és legjobbnak ítélt írásokat (publicisztika, elbeszélések, versek, jegyzetek, riportok, kritikák, képzőművészet) válogatták a lap kulturális rovatának szerkesztői. Ennek az antológiának a szépirodalmi része a leghomogénebb: jobbára hagyományos stílusú realista tárcanovellák, viszonylag könnyen érthető versek olvashatók benne. A kötetet az Írószövetség tagságának csaknem harmada jegyzi. A fejezetenként újrakezdődő szerzői betűrend itt is zavaró: például Darvas József is, Földeák János is írt a 70 éves Nagy Istvánról; írt cikket Maróti Andor is, Virizlay Gyula is egyazon témáról, a közművelődésről, ám mivel családnevük kezdőbetűje nem egyezik, a közlemények távol kerülnek egymástól. Az új gyűjtemény egyébként vas-kosabb is, mint a korábbiak, részben attól, hogy egy fejezettel bővebb; ugyanis riportanyag idén került először a *Szép szó*-ba.

Szívesen „megkeverném” a *Körkép 75* és az *Írószemmel 1974* kiadói íveit — ez jóval becsebbe lenne, amaz kissé meghalványulna ettől. A gyűjtemények közül kétségtelenül a riportválogatás ad legtöbb érdekes, gondolatébresztő tárgyi információt. A szociográfikus riport maga is jobban tapad a valóságához, az újságíró kérdez és „ott van a helyszínen”. A sokszínűség mellett ennek a kiadványnak tartalmi koncepciója is van, az írások zöme a szabad idő, a munkásművelődés, munkáséletforma témája köré épül, az egyik írás felel a másikkra, a harmadik akaratlanul is továbbkérdez. Munkásszállás, agglomerációs alvóváros, városias falu, bejáró dolgozókat és hétvégi szabadba rajzókat szállító vonatszerelvény, cigánytelep stb. a helyszín. Zavart, fáradt, nevetséges, megrendítő és kedvderítő arcokba tekinthet bele a szerzői ábrázolás tükrében az olvasó. A riportokat jegyző írók, újságírók, úgy tűnik, kevésbé számíthatnak „személyiségnek”, róluk nincs fényképcsarnok. Azonban, ha a kötet nem is mutatja be őket, megbizonyítja, hogy jobbára igazi „írószemmel” látnak. Ez a kötet — de nem az aranyszín borító miatt! — valóban reprezentatív, képet ad a mai valóságról, tartalma révén tehát ez a „reprezentatív” antológia. Úgy hiszem,

hogy a már említett központi téma miatt is, a könyvtáros is ebből a kötetből merítheti a legtöbb, szakmájában hasznosítható meglátást. S ha az olvasó nem is venné kézbe az I 71 raktári jelzettel ellátott kötetet, az akkor is az ő javát szolgálná.

Fogarassy Miklós

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Körkép 75. Huszonhárom mai magyar elbeszélés. Szerk. Sik Csaba. 1975. Magvető, 591 l. 12 t. 34 Ft
Szép versek 1974. 1975. Magvető, 327 l. 32 t. 26 Ft
Írószemmel 1974. 1975. Kossuth, 351 l. 26 Ft
Szép szó 1974. Antológia. 1975. Táncsics, 511 l. 28 Ft

Mondák, regék

A mondákról Kósa László és Szederkényi Ágnes *Apáról fiúra* c. néprajzi ismeretterjesztő könyvében a következőket találjuk: „A történeti alakok és események elsősorban... a mondákban (élnek). Ezekben az alkotásokban őrzi a nép mindazt, amit múltjáról, szülőföldjéről, annak nevezetes helyeiről tud. A monda szót a parasztek nem ismerik, 'historiának', 'igaz történetnek' nevezik ma is... A csoda sem idegen... a mondák világtól! Középpontjában mindig valami rendkívüli esemény, nevezetes alak, különös természeti jelenség áll. Legrégibb történeti mondáinkat a krónikák őrizték meg. Ezeket ma már legfeljebb könyvből ismerik a parasztek, vagy iskolában tanulták, mert százévesek óta nem maradtak fenn.” (246—248 l.)

Könyvkiadásunkban a népköltészet alkotásai közül a mondák meglehetősen háttérbe szorultak a népdal és a népmese mögött. Egy-egy mondakötet tucatnyi népmese-kötet jut.

A felszabadulás után először az 50-es években bukkantak fel mondakiadások, ezekben az eredetit sokszor szinte a felismerhetetlenségig átdolgozták. Komjáthy István 1956-ban *Botond* címmel adott ki egy kötetet, feldolgozva mondákat, történeteket, időben a honfoglalás korától a XIX. századig. Ezt követte tollából a hun-magyar mondavilág összefüggő regényé alakított feldolgozása (a *Mondák könyve*, amely több kiadást ért meg). Lipták Gábor az ország egyes tájainak mondáiból formált történeteket (*Aranyhíd, Regélő Dunántúl, Délibáb, Sárkányfészek, Duna—Tisza regéi, Amiről a kövek beszélnek*). Több kiadást ért meg Móra Ferenc mondafeldolgozásai is. A Mátyás királlyal kapcsolatos történeteket Szép Ernő gyűjtötte össze (*Mátyás király tréfái*). Szántó György is feldolgozott egy mondafüzért *A három vaskorona* címmel. Ezeken kívül a külföldi regék és mondák sorozatában római, görög, indiai, germán—kelta, ókori keleti regék és mondák jelentek meg, több kiadásban. Előbbi felsorolásunk látszólag impozáns, azonban hazánk és a világ mondakiincsének gazdagságához képest a közzétett anyag hi-

hetetlenül szegényes. A helyzetet súlyosbítja, hogy a kiadottak között kevés a hiteles, pontosan lejegyzett történet. A közölték többsége a felismerhetlenségig átalakított, átdolgozott, az eredeti népi mag csak halványan ismerhető fel bennük. Sok a kötetekben az átfedés, a közismert történetek ismétlése, újabbakat, ritkábban olvasottakat alig találunk. Helytörténeti kiadványokban, szakmunkákban és folyóiratokban természetesen ezeken kívül még található mondák, de ezek az olvasók *tömegéhez* nem jutnak el. Az utóbbi időkben főleg a kurukor és 1848—49 hagyományai felé fordult az érdeklődés.

Klasszikus mondakiincsünk első nagyszabású összegyűjtője és magas szintű, a hiteles anyaghoz ragaszkodó közreadója *Lengyel Dénes*. Vállalkozása kissé családi örökség is, hiszen Benedek Elek dedunokája, azé a Benedek Eleké, aki a népmese mellett a magyar—hun—székely mondavilág fő megismertetője volt. Lengyel Dénes csaknem kétszáz mondat tett közzé, jórészt középkori krónikákat. Csak-

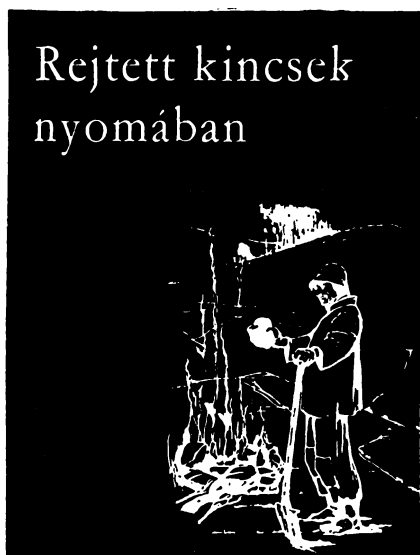
nem szószerint vette át őket, úgy ahogy a néphagyomány megőrizte. Egymást követik a magyar—hun mondák, a honfoglalás és kalandozások mondái, a vegyesházi királyok mondái, mondák Hunyadi Jánosról, Mátyás királyról (utóbbi 150 lapot kapott). Gazdag, jól válogatott illusztrációs anyag, függetlenül (időrendi táblázattal és kislexikonnal) emeli a kötet értékét. Lengyel Dénes munkája mondakiadásunk legcsillogóbb gyöngyszeme, jelentőségében Illyés Gyula *Hetvenhét magyar népmeséjéhez* mérhető. Szébbnél-szebb történeteket olvashatunk Attiláról, Réka királyné sírjáról. Csörsz Árkáról, a Vértesről, Szent László csodatetteiről, a tatárvilágról, Nagy Lajosról, Hunyadi Jánosról.

Tájaink, megyéink mondáiból alig-alig hozzáférhető valami. Olykor a turista-kalauzok ismertetik néhány monda kivanatos tartalmát, de ez nem helyettesítheti a teljes történetet. Eppen ezért örömmel üdvözölhetünk két kötetet, a helyi mondakiadások első feckéit. Egyik a Bükk, másik a Dél-Dunántúl mondáit gyűjti csokorba. Balogh Béni *Éleskővár kincseiben* húsz bükki mondát tett közzé. Jórészt várakhoz, harcokhoz kapcsolódó történetek ezek (Kecskeutúró, Bélkö, Éleskővár kincse, Szalacsikó stb.), de van Petőfi- és két Vidrőczky-történet is. A korban hozzánk közelebb eső történetek erősen átdolgozottaknak tűnnek, főleg egy 1848-as témájú. A dél-dunántúli kötet — *Rejtett kincsek nyomában* — több mint félszáz mondát tartalmaz, ebből hét verses monda. A baranyai néphagyománygyűjtő munkaközösség lelkes munkájának jelentőségét kihangsúlyozza Sándor István

bevezetője is: „Külföldön sűrű egymásutánban jelennek meg hasonló munkák, sőt könyvsorozatok, megostromolva egy-egy vidéket saját hagyományaival, meg-megmerítve a népet a saját emlékeinek mélyében s feltárva egyúttal ország-világ előtt, hogyan tükröződik e táj lakóinak képzeletében. Mi a hasonló kísérleteknek egyelőre még szűkében vagyunk; s ezért örvendünk, ha a tájkönyvek nálunk még ritka, modern sorában most Baranya kötetete megjelenhetik.” A kötet mondái szerencsére csak kevés csiszoláson, simításon estek át. Igaz, olykor egy-egy monda több változatát olvasztották össze, de ez népszerűsítő, ifjúsági kiadvány esetében érthető. Több tucat gyűjtő közös munkájának eredménye a kötet. Az újonnan lejegyzett anyagot régi könyvekben, folyóiratokban, újságokban fellelt anyaggal egészítették ki. A legtöbb monda valamilyen építményhez (többnyire várhoz), vagy földrajzi alakulathoz (hegy, szikla, forrás, kút) kapcsolódik. Jó néhány történelmi monda is akad. A gyűjtés során bebizonyosodott, hogy a feltáró munkát nem szabad halogatni, mert „Több mondat, amelyet 20—25 éve még mindenfelé szép kerek formájában hallottunk, ma már csak néhány ember homályosodó emlékezete őriz bizonytalan körvonalakban...”

A monda a nép emlékezetének terméke. Eppen ezért érdekes egyetlen község, a hegyaljai Tarcál esete, ahol Dobos Ilona megkísérelte szájhagyomány alapján feltárni a lakosság történelmi emlékezetének jellegét, forrásait. Tatár-, török- és kincsmondák, történelmi elbeszélések gyűjtése és elemzése után megállapította, hogy a tényleges történelmi emlékek időben legalsó rétege a kuruckor. Mohács és Dózsa, vagy korábbi nagy, országos események emléke azért nem maradt fenn, mert részben a meglévő emlékeket a közben eltelt idő elmosta, másrészt a népi emlékezet lokális volt, nem érzékeltte egy-egy esemény országos és helyi jellege között a különbséget. A falu csak annyit őrzött meg a történelemből, ami lakóit közvetlenül érintette. Ami még fennmaradt — Tarcál esetében —, többnyire jól ismert, szerte az országban előforduló vándormonda (Mátyás és Kossuth története stb.). A fő kérdések megválaszolásával azonban adós maradt a szerző.

A magyar mondák után nézzük, hogy a külföldiek közül mit lelhetünk föl a könyvtárak polcain. Újabb külföldi mondák és regék csak a Népek meséi sorozatban jelentek meg. Az Európa Könyvkiadó *Vatka meg Kalmez* címmel adta ki a votják — saját nevükön udmurt — mondák és mesék gyűjteményét. A votjakok — akárcsak a manysik (vogulok) és a hantik (osztjakok) — nyelvrokaink.

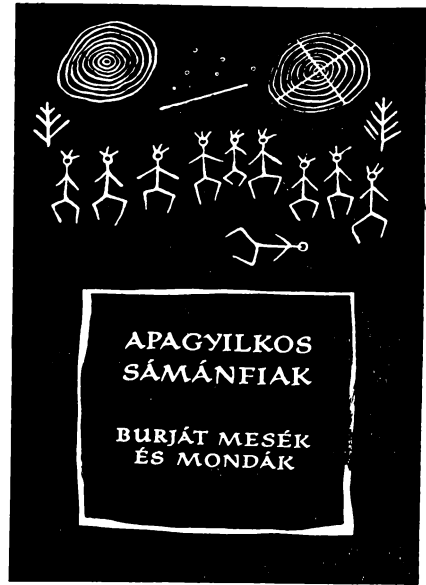

Olvasóközönségünk nagyon keveset tud e nép folklórjáról, ezért a kötetnek különösen örülhetünk. A mesékben kívül viszonylag sok mondát találunk a könyvben, nem véletlenül: a votják folklórban feltűnően sok a monda a többi finnugor nép emlékeihez viszonyítva. A teremtmendák számunkra kevésbé érdekesek, mivel jórészt a bibliai történetek átköltései. Az igazán izgalmasak a nemzeti, hős- és egyéb helyi mondák. Ezek a kevésbé ismert votják történeleméről is értékes adatokat szolgáltatnak, ha a mese-szerű elemek közül kiszűrjük a valóságmagot. E kis nép sokat harcolt egykor a tatárokkal, a cári seregekkel, mindezt hűen tükrözi az a 34 monda, amit a kötet közöl (egy részük nem valódi monda, inkább történet, elbeszélés).

A mongol népek családjának tagjai a burjátok. Mándoki László *Apagyilkos sámánfiak* címmel mese- és mondagyűjteményt jelentetett meg a Szovjetunió területén élő burjátok folklórányagából, mely 29 eredetmondát és 7 törzsi mondát tartalmaz. Az eredetmondák között sok a közismert típus: a vízfőzőn, az állatok gyűlése, a vadak eredete stb. Ravasz dohányosok fantáziájában születhetett meg — kedvelt szenvedélyük magyarázatára — egy érzelmes történet a dohányzás eredetéről, ami a következőképpen hangzik: „Egy embernek megbetegedett a felesége. Az asszony mielőtt meghalt, így szólt a férjéhez: — Ha meghalok, temess el. A síromon nő majd egy nagy levelű növény, ha nagyon bánkódsz utánam, szedd le a növény leveleit, szárítsd meg és szívd! Az ember nagyon szomorkodott felesége halála után; odament a sírjához, és meglátta a rajta nőtt növényt. Leszedte széles leveleit, megszáritotta és szívta, s azután már nem is búsult olyan nagyon. Ez a növény volt a dohány, amely egy halott asszony medencecsontjából nőtt ki.”

Az ismertetett két kis kötet a mondák sokaságához képest bizony keves. Még a szomszéd népek mondakincsét sem fordítottuk le. Egyetlen kivétel az 1950-es években megjelent cseh mondagyűjtemény. A balkáni népek, valamint a lengyelek, ukránok, oroszok, németek mondakincse ismeretlen a magyar olvasó előtt. Ami régebben elszórtan — jórészt szakművekben vagy szakfolyóiratokban — megjelent, közművelődési könyvtárainkban nem található meg.

A mai mese, népdal- és néptánc kultusz mellett a mondák háttérbe szorultak, pedig a folklórnak egyáltalán nem értéktelenebb részei. Kis összeállításunk célja a figyelem felkeltése volt. Kevés az, amit a mondákból olvashatunk, de legalább azt a keveset olvassuk el. Aki egyszer a

mondákat megszerette — legyen gyermek vagy felnőtt —, ugyanúgy nem tud megszokni róluk, mint a népdalról, a népmeséről — vagy a dohányzásól, vigasztalva magát a burját eredetmondával.

Nemrégiben két regé- és mondakötet jelent meg. Egyik egy — a magyar olvasó számára — teljesen ismeretlen területről hoz hírt, az irtisi finnugor nép, az osztjákok (hantik) népi hagyományainak kincsesházából. A *Hadmenet, nászmenet* jórészt meséket közöl. A mesék és mondák között az osztjákoknál nehéz megvonni a határt. A medve égi származásáról, a Hadonászomancus férfi és Tyaper-asszony két fia, Trojc apó és a lánya, a hős Tyange, a Szőrös-nyunger-erős-íj-hős húga története sajátos, érdekes világról ad hírt, maguknak a címeknek is különös hangulatuk van.

A *tenger legendáriuma* c. gyűjtemény nem annyira újszerű, nem közöl teljesen ismeretlen anyagot. Hiszen a tengerhez fűződő babonákról, szörnyekről, kísértet-hajókról, a hajózás történetéről sokat olvashattunk eddig is, de így együtt még nem. A tenger népi legendáinak és hiedelmeinek valóságos enciklopédiája a kötet (a partokról, kikötőkről, magáról a tenger vizéről, szörnyekről, különleges állatokról és általában az ismert állatokra vonatkozó hiedelmekről, a tengerész-életéről, a hajókról). Nincs tengerünk, de mégis mindig nagy a magyar olvasók és turisták érdeklődése a tenger iránt, s ezt ez a kötet maradéktalanul ki is elégíti. Csak azt sajnáljuk, hogy az idegennyelvű

forrásművek jegyzéke mellé a kiadó nem csatolt bibliográfiát azokról a magyar kiadványokról, melyek az itt tartalmi ki-

vonatban szereplő történeteket már teljes egészükben közölték.

Csorba Csaba

BIBLIOGRÁFIA

- Apagyilkos sámánfiak. Burját mesék és mondák. Vál., ford., az utószót és a jegyzeteket írta: Mándoki László, Európa, 1973. 245 l. 15 Ft /Népek meséi/
Baktay Ervin: Indiai regék és mondák. Móra, 1963. 531 l. 35 Ft
Balassa Iván: Karcjai mondák. Akadémiai, 1963. 626 l. 85 Ft
Balogh Béni: Éleskővár kincsei. Bükki mondák. Móra, 1971. 103 l. 12 Ft
Dobos Ilona: Tarcal története a szóhagyományban. Akadémiai, 1971. 178 l. 18 Ft
Germán, kelta regék és mondák. Feldolgozta és az előszót írta: Dömötör Tekla. Móra, 1965. 292 l. 28 Ft
Hadment, nászmenet. Irtsi osztják mesék és mondák. Vál., ford., az utószót és a jegyzeteket írta: Vértés Edit. Európa, 1975. 203 l. 13 Ft /Népek meséi/
Lengyel Dénes: Régi magyar mondák. Móra, 1972. 511 l. 37 Ft
Merrien, Jean: A tenger legendárium. Kossuth, 1975. 286 l. 55 Ft /Univerzum könyvtár/
Rejtett kincsek nyomában. Baranya megyei Tanács, Pécs, 1971. 224 l. 28 Ft
Római regék és mondák. Feldolg.: Boronkay Iván. 5. kiad. Móra, 1974. 343 l. 26 Ft
Trencsényi-Waldapfel Imre: Görög regék, Móra, 1973. 460 l. 35 Ft
Vatka meg Kalmez. Votják mondák és mesék. Vál., ford., az utószót és a jegyzeteket írta: Domokos Péter. Európa, 1974. 338 l. 18 Ft /Népek meséi/

kézikönyvtár

Idegen nevek kiejtési szótára

Valljuk meg: örülünk, ha az olvasó — könyvet kérve — helyesen ejti ki az idegen szerző nevét, vagy ha például a diák, amikor leemeli a polcról kölcsönvételre a heti olvasmányt, így szól: „Márk tvén (!) tom szójer (így!) kalandjait tessék nekem felírni!” A rossz kiejtést legtöbbször helyesbítjük, de megkérhetjük, hogy hallgassunk, mivel mi magunk sem vagyunk tisztában a megfelelő gyakorlattal. Ehhez nyújt segítséget a *Magay Tamás* szerkesztésében és az Akadémiai kiadó gondozásában megjelent *Idegen nevek kiejtési szótára*, amelyet alkotói a széles olvasóközönseget útbaigazító gyakorlati kézikönyvnek szántak.

Huszonöt latin betűs írású nyelv több millió szónagyából 40 000 tulajdonnevet válogattak össze: hozzávetőleg háromnegyede személynév (család- illetve utónév), egynegyede földrajzi név. Csekély számban találhatók köztük műalkotáscímek, hírugynökségek, lapok, folyóiratok címei, műemlékek, középületek nevei, amelyek kiejtése különösen problematikus.

Mind a negyvenezer címnevet — a személynévek mellett a nyelvterület, a földrajzi nevek mellett az országnev feltüntetése után — a kiejtés szerinti átírás követi. Igen sok szónál ejtészváltozatokat is találunk. (A szótár — elsősorban leíró jellegéből adódóan — rögzíti az ejtésmódokat.) A változatok egy része az illető nyelv területén ugyanannak a névnek használt két vagy több kiejtémódját jelöli. Így az angol nyelv területén például: *Bellingham*: 1. személynév és földrajzi név (Nagy-Britannia) bëlindzsem 2. sze-

mélynév bëlingem 3. (USA) bëlinkhem; Albee 1. (USA) ólbi 2. (Nagy-Britannia) el-bi; Berkeley: személynév és földrajzi név 1. (Nagy-Britannia) bá(r)kli 2. (USA) bö(r)kli; Roosevelt (USA) rózevelt v. rózvelt, Angliában így is: rúzvelt. Ezek a példák rámutatnak az amerikai és a brit „angolság” között levő kiejtési eltérésekre. De érdemes figyelni a német nyelvterületen például az S betű sz vagy z hangzásbeli különbségére aszerint, hogy a szavakat, amelyekben előfordulnak, észak-német vagy osztrák nevekként fogjuk fel.

Az ejtészváltozatok másik csoportja a magyarban elterjedt, hagyományosnak is tekinthető, de az idegentől (ahol egyébként egyértelmű az ejtés) elütő, téves, rossz ejtések tartalmazza. Bizonyára messzemenő egyetértéssel találkozunk majd a szótár készítőinek az az eljárása, hogy minden ilyen esetben a „hazai” ejtés mellett megadták az idegent jobban, pontosabban megközelítő változatot is. Erre külön jellel hívták fel a figyelmet, hogy ezáltal is a helyesebb kiejtésre ösztönözök az olvasókat. A hivatalos vagy turista utazásokon, általában idegen környezetben különösen fontos a megfelelő kiejtés. Érdemes idézni néhány példát: Mickiewicz (lengyel) nálunk elterjedt: mickievics, helyesen: mickjevics; Salem (USA) nálunk elterjedt: szálem, helyesen szél(e)m; Sedan (Franciaország), nálunk elterjedt: sedán, helyesen: sz(ö)dan; Murillo (spanyol), nálunk elterjedt: murilló, helyesen: muriljo. Mint a példák is mutatják, nem azokról a nevekről van

szó, amelyeknek meghonosodtak magyar alakjai, immár névkincsünkhöz tartoznak, s a magyar helyesírás szerint írjuk. Ezt a „magyarul” szó után ugyan csak feltüntetik a szótár készítői. Például: Wien — vin, magyarul: Bécs; Praha — praha, magyarul: Prága; Paris — pari, magyarul: Párizs; Dresden — drézd(e)n, magyarul: Drezda; Magalhães — magal-jajs, magyarul: Magellán.

Az előbbi kategóriába sorolhatók azok az ejtésmódok, amelyekkel széles körökben helytelenül meggyökeresedett változatokat korrigálnak. A kézikönyv szerzői határozottan kiállnak e jó, kívánatos ejtésformák mellett, a hibásaknak pedig (melyek egyértelműen rossz ejtésváltozatok!) igyekeznek gátat vetni, még itthoni használatuk ellen is fellépve. Első helyen a helyes ejtést közlik, majd kereszt után a kerürendőt. Például: Shakespeare — sékszpir + sekszpir; Habsburg — hapszburg, + habszburg; Brueghel — bröh(e)l, + brajgel; Ypern — úpern, + ipern.

A szótár címe kifejezi ugyan a mű tartalmát, jellegét, célját, de a címből több következnék. A nevek ugyanis — mint már utaltunk rá — csak a latin írású nyelvek névanyagára korlátozódnak. Hiányoznak például a ciril írású nyelvek (orosz, ukrán, bolgár, szerb) nevei, amelyekkel napról-napra találkozunk az olvasó és a megfelelő ejtésükhöz eligazítást vár. A szerzők szerint „lényeges elvi különbség van a nem latin betűs írású neveknek magyarra való átírása és a latin betűs írású nevek kiejtésének fonetikus, vagyis hangzás szerinti leírása között; a kettő egy szótáron belül nem egyeztethető és nem keverhető össze” — az olvasók azonban igénylik a figyelmen kívül hagyott részt tartalmazó kiadványt is.

A mostani kézikönyv teljesíti közművelődési feladatát. (Egyé pernyei mellett például feleslegessé teszi a kisebb köz-

művelődési könyvtárak által nagy fáradsággal készített hasonló kiadványokat, amelyek értéke többnyire vitatható.) Az Idegen nevek kiejtési szótára könnyen kezelhető, használói még ingadozó esetekben is támpontot találhatnak benne. A „Tájékoztató” részben megismerkedhetnek az átírásban használt jelölésekkel. (Az átírás a magyar ábécé betűivel történt, de a pontosabb megközelítés érdekében néhány speciális betűt is alkalmaztak.) Találkozhatunk néhány megszívlelendő figyelmeztetéssel, például azzal, hogy magyar környezetben (főleg az illető nyelv ismerete nélkül) ne akarjuk a finomabb, pontosabb, „idegenes” változatot kimondani, könnyen a finomkodás hibájába eshetünk, sőt nevetségessé válhatunk. Ha valaki például az orrhangú magánhangzó képzésére nem képes, mondja ki nyugodtan az n-t (Mont Blanc = mo(n) bla(n)). De nemcsak erre az első sorban francia sajátosságra kell ügyelnünk, érdemes odafigyelni például az angol nevek végén levő r hang „elkenő” ejtésére is.

Mivel a szótár névanyaga eléggé csökkentett, a könyv szerzői összeállítást is közölnek az idegen nevekben előforduló betűk és gyakoribb betűcsoportok magyar hangmegfeleléseiről. Ily módon igyekeznek segítséget nyújtani a használónak, hogy a kötetben nem található név megfelelő kiejtését a betűk és betűcsoportok hangértékeiből összerakhassa. Természetesen csak a szerepeltetett nyelvek keretei között.

Külön felhívjuk a figyelmet a könyv beszerzésének fontosságára. Félő ugyanis, hogy a könyvtárak egy része a magas ár miatt nem vásárolja meg a kiadványt, s a szótár épp ott fog hiányozni, ahol a legnagyobb szükség volna rá: a kisebb települések és üzemek könyvtáraiban. (Akadémiai, 1974. 501 l. 95 Ft)

p—l

A BÉKÉSI ÉLET című tudományos és kulturális szemle első megjelenésének 10. évfordulója alkalmából tanácskozást rendezett a folyóiratot kiadó Békés megyei Tanács és a TIT megyei szervezete. Az összejövetelen a hasonló profilú vidéki folyóiratok (Vasi Szemle, Baranyai Művelődés, Jászkunság, Szabolcs-Szatmári Szemle) szerkesztői és a vendéglátó megye művelődésügyi vezetői tették mérlegre a különösen néprajzi és történelmi tanulmányaival országos hírnévre szert tett békési folyóirat eddigi tevékenységét, de általában a hasonló jellegű vidéki helyismereti-helytörténeti periodikák helyzetét, továbbfejlesztésük lehetőségeit és módjait is. A vita bevezetéseként és a folyóirat környezetének, háttérének érzékeltetésére Nagy János, a megyei tanács elnökhelyettese Békés megye közművelődési helyzetéről, törekvéseiről tartott előadást, az 1500 példányban évi három alkalommal megjelenő folyóirat szerkesztési problémáit, törekvéseit pedig dr. Szabó Ferenc felelős szerkesztő, a megyei levéltár vezetője ismertette. A jól sikerült tanácskozás résztvevői arról is értesülhettek, hogy könyvtári közreműködéssel, illetve könyvtári keretben két újabb repertórium készül, mégpedig a Békési Élet tíz és a Jászkunság húsz évére.

Gondos Ernő: Olvasói ízléstípusok

Ízlésalakzatok címmel — Gondos Ernő összeállításában — már 1971-ben megjelent egy vaskos adattár, amelyben csaknem 2700 olvasó véleménye alapján megrajzolták a kutatók 333 mű „viselkedési módját”, azaz: abszolút és viszonyszámok, valamint a Yule—Kandall-féle asszociációs együttható segítségével összeállították a legolvasottabb regények listáját és a műveknek azt a csoportját, amelyet a vizsgált mű vonz vagy taszít.

Gondolom, hogy ezt az olvasásszociológiai adatbankot nem szükséges részletebben bemutatnom (Kamarás István már megtette a *Könyvtáros* 1972. 8. számában), de mégis szólnom kell róla, mert Gondos Ernő: *Olvasói ízléstípusok* című könyve tulajdonképpen az *Ízlésalakzatok*hoz kapcsolódó módszertani tanulmány. Vagyis a kötetben szereplő írások elsősorban mindig az olvasásszociológiai metódusra koncentrálnak: megbízható-e egy zártrendszerű felmérés?, jól funkcionál-e az asszociációs index?, a társulási hajlandóság alapján milyen mű- és milyen olvasótípusokat lehet feltételezni? A kérdésekre kapott válaszok fontosságához viszonyítva másodlagos jelentőségű — úgy is mondhatnám: melléktermék — az a tapasztalati anyag, ami az olvasáspedagógiában közvetlenül felhasználható, mégis ez a „melléktermék” sokkal több és sokkal megbízhatóbb segítséget ad a könyvtárosoknak, mint sok, kizárólag módszertani útmutatónak szánt tanulmány.

Gondos Ernő abból az előfeltételezésből indul ki, hogy a művek és olvasóik kölcsönösen jellemzik egymást. Ha tudjuk, hogy bizonyos típusú olvasók milyen könyveket kedvelnek, nagy valószínűség-

gel megállapítható, hogy bizonyos fajta műveket milyen olvasók részesítenek előnyben. Ez a feltevés nemcsak kézenfekvő, hanem tulajdonképpen közkeletű is: minden irodalommal, könyvvel foglalkozó ember tudja és vallja. Gondos tehát nem fedez fel új szociológiai jelenséget, hanem tudományosan bizonyítja egy ismert jelenség létezését, illetve különféle vizsgálati formákkal kísérletezve megpróbálja felvázolni azokat a módszereket, melyekkel a mű és az olvasó viszonya tipológiailag rendszerezhető, társadalmilag értelmezhető.

Gondos most az *Ízlésalakzatok* több ezer adatát újra meg újra vallatóra fogja, s hol az ízlés változásait, hol a népszerű szerzők és művek helycseréit figyeli, másutt egyes kiemelt munkák, mint pl. a Kommunista Kiáltvány olvasóit jellemzi. Megkísérli nyomon követni a művészi forma és az olvasói befogadás kölcsönhatását; foglalkozik az ízlés- és személyiségtípusokkal; olvasói portrékat rajzol; egy Bálint György mű kapcsán elemzi a megértés problémáit... és még hosszan sorolhatnám a fejezetek témáit.

E sokoldalúság mellett a kötet másik érdeme a megbízhatóság. Gondos nagyon körültekintően, óvatosan fogalmaz. Többször megismétli, hogy egy-egy megállapítása inkább csak feltevések tekinthető, mintsem bizonyított ténynek. Ez a figyelmeztetés esetenként indokolt (a művek 14 típusának elnevezése, a 6 féle személyiségtípus meghatározása valóban csak munkahipotézisként fogadható el), de néha már túlzott óvatosságnak hat. Hogy alkalmanként mennyire pontos és tanulságos tényanyagot tár fel Gondos Ernő, arra csak két példát idézek. Az *Ízlésalakzatok* adatait elemezve Gondosnak feltűnt, hogy bizonyos műtípusok elsősorban nőket, mások inkább férfiakat „vonzanak”. Ezen a nyomon elindulva vizsgálni kezdte, hogy valóban létezik-e „férfias”, illetve „nőies” ízlés? A kérdés eldöntésére azokkal az olvasókkal készített interjúkat, akiket a matematikai elemzés alapján tipikusan férfias ízlésűnek találtak, holott nőek, és megfordítva. A személyes beszélgetésekből kiderült, hogy ezeknek az olvasóknak nemcsak az ízlésük, hanem az egész életvitelük, személyiségük is nemüktől eltérő, sőt — szinte csattanóként — azt is megtudták, hogy az egyik asszony ízlése azért mutat-

Winkelbauer Pál ex librise

kozott „férfiassnak”, mert a kérdőívet a férje töltötte ki, ő csak aláírta.

A másik bizonyító erejű példát Gondos Ernő nem veszi észre, illetőleg nem megfelelően értelmezi. Számára meglepő és érthetetlen, hogy a „magyar romantika” elnevezésű csoportban „a nem romantikus Mikszáth erős korrelatív kapcsolatba kerül a Jókai-művekkel”. Ez a kapcsolat azonban csak annak okoz meglepetést, aki — mint Gondos is — Mikszáth művészetét tisztán realistának látja, holott Mikszáth kritikai realizmusa, mint a világirodalom több más nagy realistájé is, keveredik romantikus elemekkel, kivált fiatalkori műveiben. Úgy látszik, az olvasók többsége is így látja, érzi — akár tanult Mikszáthról, akár nem —, s így Mikszáth írói világát inkább a Jókaiéval és nem a Móriczéval érzi rokonnak.

Gondos mértéktartó óvatossága tehát nem mindig indokolt, de mégis megszívlelendő példa. Különösen azok figyelmébe ajánlom, akik hiányos szakismerettel összeállított kérdőívekkel hevenyészett vizsgálatokba kezdenek. Tudomásul kell venni végre, hogy a szociológiai barká-

csolás kora lejárt! Sokkal több megbízható ismerettel rendelkezünk ma már az olvasásról (különösen a gyakoriságot, kedveltséget, demográfiai összefüggéseket illetően), semhogy kisüzemi módszerekkel figyelmet érdemlő eredményekhez juthatnánk. A könyvtáraknak, az olvasószolgálatban dolgozó könyvtárosoknak napjainkban már nem az a feladatuk, hogy újabb felméréseket kezdjenek, hanem sokkal inkább az, hogy a *meglevő kutatási eredményeket munkájukban kamatoztassák*; s ha lehetőségük engedi, kapcsolódjanak be olyan, szakemberek által előkészített szociológiai munkába, amely tudományosan megbízható eredményekhez vezethet.

Már az *Ízlésalakzatok* is olvasásszociológiai kézikönyvnek számított, de Gondos Ernő új kötete — amely az adattár ismételt közlése mellett változatos tematikájú tanulmányokkal gazdagodott — még inkább ott kell, hogy legyen minden irodalomközvetítéssel foglalkozó szakember asztalán. (Kossuth, 1975. 371 l. 35 Ft)

Simon Zoltán

KÖNYVTÁRI KIADVÁNYOK

VILLAMOSENERGIA FEJLESZTŐ és elosztó berendezések címmel megjelent az OMDK ajánló bibliográfiai sorozatának (A tudomány és technika újdonságai magyar nyelven) 71-es számú füzet. A villamosenergia-szükséglet állandó és rohamos növekedésének korában, napjainkban a szakemberek különös érdeklődésére tarthat számot a kiadvány, mely szakszerű annotációk segítségével mutatja be az erőművek, erőművi berendezések, továbbá a villamosenergiát szállító hálózatok és az elosztóberendezések, alállomások legfrissebb irodalmát.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI IRODALOM forgalma a közművelődési könyvtárakban címmel megjelent KMK kiadványban Katsányi Sándor beszámol az intézet 1973/74-ben 29 közművelődési (FSZEK, megyei, városi, szakszervezeti) könyvtárban végzett vizsgálódásáról, amely arra kívánt választ

adni, *hoivan alakult a társadalomtudományi művek forgalma, illetve mennyiben változott a korábbi, 1968-ban tartott hasonló vizsgálat eredményeihez képest. A kapott adatok tanúsága szerint az említett művek forgalmának fejlő-*

M. Makkai Piroska ex librise

dése egyik vizsgált könyvtártípusban sem maradt el az országos átlag fejlődési ütemétől, azzal megegyezően a társadalomtudományi művek iránti kereslet dinamikus növekedését bizonyítja. Az összeállítást a KMK mindenekelőtt a könyvtári szakfelügyeleti tevékenységben felhasználható segédletnek szánta.

A BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEMEKEN 1972-ben elfogadott doktori disszertációk jegyzékét jelentette meg a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. A dr. Verbóczi Gyuláné által szerkesztett kötetben 165 műszaki doktori disszertáció rövid kivonata található a disszertációkat elfogadó egyetem és azon belül a karok szerinti csoportosításban, a szerzők betűrendjében. A címléírásokat négynyelvű címfordítások egészítik ki. A könnyebb használhatóságot a szerzők, valamint a bírálók névmutatója és a tárgymutató segítik elő. (H.)

A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉS-ZET 1945—1975 címmel válogató bibliográfiát adott ki a képzőművészeti világhét (1975. szept. 20—28) alkalmából a Kecskeméti Megyei Könyvtár. A bibliográfia a három évtized során megjelent, fontosabb önálló publikációkat írja le, de nem foglalkozik a folyóiratok és más periodikák cikkeivel, illetve tanulmányanyagával. Így is hézagpótló, mert az 1975-ben megjelent (1953-ban lezárt) A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája óta hasonló munka nem jelent meg; a Művészettörténeti Értesítőben közzétett, teljességre törekvő szakirodalmi bibliográfia pedig csak mintegy felét dolgozta még fel az adott korszak termésének és ez is inkább csak szakemberek számára hozzáférhető. A jól sikerült, hasznos bibliográfiát — melyet névmutató zár — Kriston Szidónia állította össze, szakmai lektora és az előszó írója Aradi Nóra volt.

A BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM Központi Könyvtára kiadta a hálózatában 1974—1975-ben megrendelt folyóiratok lelőhely-jegyzékét. A most tizedik alkalommal megjelentetett, a címeket betűrendben csoportosító jegyzék a könyvtárközi kölcsönzést hivatott elősegíteni. A kiadvány szerkesztője Somogyi Andrásné és Szongoth Jánosné.

JUBILEUMI KISGRAFIKAI vándorkiállítást rendezett és indított útnak a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár a képzőművészeti világhét alkalmából. A Kisgrafika Barátok Köre és a Képzőművészek Szövetségének grafikai szakosztálya által a felszabadulás 30. évfordulójára meghirdetett pályázat anyagát bemutató kiállítás illusztrált katalógusát a Megyei Könyvtár jelentette meg.

KÖTETKATALÓGUST adott ki a Baranya megyei Könyvtár német báziskönyvtárának állományáról. Az első számú jegyzék a báziskönyvtár teljes állományát tartalmazza az 1974. dec. 31-i állapot szerint. A kiadványban, melyet Pálinskás György állított össze, név- és címmutató könnyíti meg az eligazodást.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK működéséről és szolgáltatásairól 1945—1974. Tájékoztató adatok címmel adattár jelent meg a KMK kiadásában az egyetemi és főiskolai könyvtárosok második országos konferenciájára (Miskolc, 1975. IX. 2—4). Fényes Miklós összeállításából kiderül, hogy 1945-ben a mintegy 1650 egyetemi oktató és 21 ezer hallgató könyvtári igényeinek ellátására 15 ezer négyzetméter könyvtári alapterület, 1 millió kétszáz ezer könyv és 2000 kurrens periodikum állt rendelkezésre; 1974-ben pedig a 8000 oktatót és 52 ezer hallgatót összesen 41 ezer négyzetméter alapterületet elfoglaló könyvtárakban 10 és fél millió kötet, valamint 42 ezer periodikum várta.

Dusan Janousek fametszete

UNNEP készül címmel jelentette meg a szegedi Somogyi Könyvtár — kiadványsorozatának 18. füzeteként — Farkas Antal válogatott műveit. A vers-, illetve elbeszélés-gyűjtemény anyagát Szabolcsi Gábor válogatta, a bevezetésként közölt életrajzot és méltatást is ő írta. A szentesi származású Farkas Antal (1875—1940) méltatlanul elfelejtett alakja a magyar szocialista irodalomnak. Mezőtúr mellett, egy tanyan tanítóként kezdte pályáját, majd a Szegedi Napló, utóbb a Népszava munkatársa lett, és csaknem évtizedes emigrációja (1919—1928) után ismét a Népszavához tért vissza. Forradalmi érzéssel telített, de hagyományos formákban írott versei, elbeszélései és regényei nagy hatásúak voltak a század első két évtizedében. Most ezekből közölt válogatást a kiadvány, mely Farkas Antal műveinek bibliográfiájával zárul.

NÉMETNYELVŰ gyermek- és ifjúsági könyvek képes, ajánló jegyzékét készítette el a Pest megyei Könyvtár német anyanyelvű, illetve németül tanuló kisiskolások számára. A nyomtatásban kiadott mutató kis füzet (címe: Auswählverzeichnis Deutschsprachiger Literatur für Kinder und Jugendliche) a meséskönyvek és az ifjúsági művek fedőlap-hasonmásait mutatja be, s az ifjúsági művek némelyikénél 1—2 mondatos annotációt is ad.

TÁJÉKOZTATÓ A KÉZIRATTÁRI gyűjtőkörrel, rendszerezéssel és a kézirat-katalógusok sajtó alá rendezéséről címmel a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadta Berlász Jenő munkáját, amely a kéziratokkal és kéziratárakkal kapcsolatos fogalmakkal és kérdésekkel a könyvtárosok szélesebb körét hivatott megismertetni.